

УДК 378.22.015.3.06-051 (076)

Когут Ірина Вікторівна

викладач кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Інституту людини
Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
аспірант Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
i.kohut@kubg.edu.ua

КРИТЕРІЇ СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Анотація. У статті досліджено критеріальну характеристику процесу формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя. Запропоновані критерії дослідження, їх показники та рівні (високий, середній, низький). Охарактеризовано методика визначення рівня сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя.

Ключові слова: критерії; показники; рівні; професійно-педагогічна комунікативна компетентність; майбутній вчитель.

Актуальність та доцільність дослідження. Глобалізаційні процеси у сучасному світі, завдання інтеграції України у Європейське і світове співтовариство, участь України у Болонському процесі викликали гостру потребу у формуванні особистості-інтелектуала, здатної до здійснення діалогу сучасного суспільства.

У низці чинників, від яких вирішальною мірою залежить розв'язання комплексної проблеми професійної підготовки майбутнього педагога, є проблема формування в нього однієї із домінуючих професійних якостей – професійно-педагогічної комунікативної компетентності.

Сьогодні розвідки науковців спрямовані на дослідження умов формування професійно значущих якостей майбутнього педагога, а саме: формування його комунікативної компетенції, професійної свідомості, професійної мобільності, розвитку професійно-педагогічної комунікації як засобу сформованості педагогічних умінь до здійснення майбутньої професійної діяльності. Та, на жаль, можна говорити, що ідея формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя в системі вищої освіти ще не отримала осмислення свого актуального стану та не набули виокремлені педагогічні умови та

критеріальні характеристики процесу формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього педагога.

Аналіз останніх публікацій. Нині питання вивчення зазначеної проблеми актуалізується. Зокрема, зазнали помітної конкретизації аспекти, пов'язані з дослідженням проблеми спілкування загалом та професійного зокрема. Так, розкриттю методологічних засад спілкування присвячені праці О. Бодальова, Ю. Жукова, О. Леонтєва, Б. Ломова; у працях Н. Волкової, Л. Долинської, В. Кан-Калика, М. Корнева, А. Мудрика, Л. Савенкової, М. Тоби розкрито структуру, функції та види спілкування.

Суттєвий інтерес для нашого дослідження становлять праці, де розглянено принципи підготовки вчителя, вдосконалення сутнісних основ професійної педагогічної освіти (А. Бойко, С. Гончаренко, І. Зязюн, М. Лещенко, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Федій, Л. Хомич, Н. Шиян).

Необхідною передумовою для розв'язання проблеми формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх педагогів стали дослідження, в яких розглядається проблема саме комунікативної компетентності (М. Лісіна, Л. Петровська, М. Станкін, Ю. Федоренко, М. Філоненко).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення критеріальних характеристик процесу формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведений теоретичний аналіз педагогічної, психологічної та методичної літератури дозволив виявити наявність двох вагомих складових формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності: теоретичної і практичної. На основі орієнтовного варіанту критеріїв сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності було проведено опитування. В остаточний варіант були вміщені параметри, які отримали не менше як 75% позитивних висловлювань. Відповідно до результатів опитування нами виділено три критерії. Перший поєднує в собі ознаки теоретичного компоненту, другий відповідає теоретичному і практичному компоненту, третій містить у собі суто специфічні ознаки сформованості професійно-педагогічної

комунікативної компетентності майбутніх учителів:

Критерії:

I критерій – Мотиваційно-ціннісний;

II критерій – Діяльнісний;

III критерій – Когнітивний.

Критеріальна структура сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя відображена в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності

Назва критерію	Показники	Методика для діагностики
Мотиваційно-ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> • Здатність до проектування власної професійно-педагогічної комунікативної діяльності; • Володіння достатнім рівнем сформованості рефлексивних комунікативних умінь; • Здатність до самостійно-пошукової професійно-педагогічної комунікативної діяльності. 	Методика виявлення та оцінки комунікативних і організаторських здібностей («Методика КОН-1»)
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> • Сформованість психолого-педагогічних комунікативних умінь, необхідних для професійно-педагогічної діяльності; 	<p>Діагностики міжособистісних відносин</p> <p>Т. Лірі</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • Здатність до особистісно-оцінної діяльності застосування професійно-комунікативних тактик та технологій; • Діагностичні уміння щодо ефективності впливу тих чи тих професійно-педагогічних комунікативних тактик та технологій на учня. 	
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> • Здатність до вільного використання професійно-педагогічної лексики відповідно до конкретної ситуації; • Володіння достатнім рівнем сформованості комунікативної компетентції (мовна, мовленнєва, соціокультурна, соціолінгвістична компетентції). 	Анкета на вивчення комунікативного мінімуму (Н.В. Снеткова)

Сформульовані критерії та їх показники відповідають загальній моделі формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх вчителів.

Перший критерій – Мотиваційно-ціннісний – сформульований для визначення професійно-соціальної комунікативної компетентції майбутніх учителів, другий – Діяльнісний – для конкретизації професійно-методичної комунікативної компетентції, а третій – Когнітивний – для характеристики професійно-творчої комунікативної компетентції майбутніх учителів.

Кількісна оцінка кожного параметра проводилася за спеціально розробленими шкалами, які складаються з ряду дискретних чисел (від 1 до 5), кожний з яких відповідає певному якісному стану тієї чи тієї характеристики структури діяльності, що аналізується. При цьому число «5» виражає вияв параметра на найвищому рівні, «3» – на середньому, «1» вказує на абсолютну відсутність вияву параметра. Використання названої системи, адаптованої до нашого дослідження, забезпечило досягнення достатньої диференціації індивідуальних характеристик діяльності вчителів.

Під *мотиваційно-ціннісним критерієм* ми розуміємо якісну характеристику майбутнього вчителя, тобто володіння ним мовою як засобом спілкування з учнями на уроках; вмінням підбирати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування і адекватно їх використовувати; умінням чітко вирізняти лінгвістичний матеріал для використання на уроках у школі; володіння достатньою кількістю знань у галузі професійно-педагогічного мовно-мовленнєвого спілкування.

Діяльнісний критерій представлений нами як виявлення готовності та бажання використовувати тренінгові технології в навчанні учнів; вільне орієнтування у засобах використання тренінгових технологій при навчанні учнів; здатність до творчого перетворення навчального матеріалу та адаптування його для розуміння дітьми; уміння правильно та логічно визначати мету, завдання, зміст уроку; аргументовано та відповідно до них підбирати засоби використання тренінгових педагогічних технологій та визначати сформованість рівня розвитку мовлення учня.

Когнітивний критерій – це здатність до пантомімічного зображення предметів, явищ, живих істот в залежності від зовнішніх і внутрішніх характеристик персонажів; елементарне володіння засобами образотворчого мистецтва для зображення їх героїв та сюжетів; знання основних прийомів драматичної експресії; вміння адаптувати художній твір для драматизації та психодраматизації, вміння створювати нові сюжетні лінії; володіння голосовою експресією.

Рівні показників мотиваційно-ціннісного критерію:

- здатність до вільного використання професійно-педагогічної лексики відповідно до конкретної ситуації:

високий рівень – має ґрунтовні знання з професійно-педагогічної лексики; вміє добирати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування і використовувати їх;

середній рівень – має окремі, але не систематизовані знання з професійно-педагогічної лексики; вміє добирати мовні засоби, але епізодично їх використовує;

низький рівень – знаннями з професійно-педагогічної лексики володіє недостатньо, епізодично; не вміє добирати мовні засоби і не використовує їх у спілкування з дітьми;

- володіння достатнім рівнем сформованості комунікативною компетентністю (мовна, мовленнєва, соціокультурна, соціолінгвістична компетенції):

високий рівень – проявляє ґрунтовні знання із технологій та методик комунікативної тренінгової роботи; вміє чітко вирізняти матеріал для розуміння та сприймання дітьми;

середній рівень – має окремі, але не систематизовані знання із технологій та методик комунікативної тренінгової роботи; вважає, що для дітей будь-яка інформація є легкою для сприймання;

низький рівень – лише частково володіє знаннями із технологій та методик комунікативної тренінгової роботи; знаннями про сприймання школярами того чи іншого матеріалу володіє недостатньо.

Рівні показників діяльнісного критерію:

- сформованість психолого-педагогічних умінь, необхідних для професійно-педагогічної діяльності:

високий рівень – вільно орієнтується у засобах та технологіях тренінгової роботи з дітьми на уроці; здатний до творчого перетворення психологічного матеріалу та адаптування для використання з дітьми;

середній рівень – частково володіє знаннями засобів та технологій тренінгової роботи з дітьми на уроці; недостатньо володіє творчими здібностями перетворення психологічного матеріалу та адаптування його для використання з дітьми;

низький рівень – фрагментарно володіє знаннями засобів та технологій

тренінгової роботи з дітьми на уроці; має часткове уявлення про творче перетворення психологічного матеріалу та адаптування його для використання з дітьми;

- здатність до особистісно-оцінної діяльності застосування професійно-комунікативних тактик та методик:

високий рівень – правильно та логічно вміє визначати мету, завдання, зміст уроку; аргументовано та відповідно до них вміє підбирати засоби та технології тренінгової роботи;

середній рівень – частково та не зовсім логічно вміє визначати мету, завдання та зміст уроку; не достатньо аргументовано та відповідно вміє добирати засоби та технології тренінгової роботи;

низький рівень – не вміє визначати мету, завдання та зміст уроку з іноземних мов; лише частково володіє знаннями про використання засобів та технологій тренінгової роботи;

- діагностичні уміння щодо визначення ефективності впливу тих чи тих професійно-педагогічних комунікативних тактик та технологій:

високий рівень – виявляє інтерес до визначення ефективності використання тренінгових засобів та технологій; вміє використовувати будь-який вид діагностичного методу, правильно і послідовно обробляти інформацію;

середній рівень – виявляє формалізм у визначенні ефективності використання тренінгових засобів та технологій; проявляє неточності у застосуванні методів дослідження; володіє певними оціночними судженнями при обробці інформації;

низький рівень – лише частково володіє знаннями про визначення ефективності застосування тренінгових засобів та технологій. Не володіє достатньою мірою оціночними судженнями: допускає нелогічні, примітивні оціночні судження та помилки у висновках щодо діагностування рівня розвитку дитини.

Рівні показників когнітивного критерію:

- здатність до проектування власної професійно-педагогічної комунікативної діяльності:

високий рівень – знає основні прийоми театральної експресії; вміє адаптувати художній твір для драматизації, вміє створювати нові сюжетні лінії; володіє голосовою експресією, пантомімічно зображує предмети, явища, живі істоти в залежності від зовнішніх і внутрішніх характеристик персонажів; вміє зображувати героїв та сюжети казок засобами образотворчого мистецтва;

середній рівень – поверхово знає особливості голосової експресії, не завжди вміє декламувати художній твір, володіє ритмічною драматизацією (жестами, рухами); частково володіє засобами образотворчого мистецтва у роботі з дітьми;

низький рівень – відсутні знання основних прийомів театральної експресії; не володіє елементами акторської майстерності (відсутність голосової експресії та пантомімічної виразності при створенні образів), умінням зображувати героя засобами образотворчого мистецтва;

- володіння достатнім рівнем сформованості рефлексивних умінь:

високий рівень – володіє вміннями захопити дітей грою, створити позитивний емоційний настрій; має здатність залучити дітей до співпереживання з головними героями твору; вміє обговорювати з дітьми переживання героя у тій чи тій ситуації;

середній рівень – має недостатні знання про провідний вид діяльності дітей молодшого шкільного віку; здатен до непрямого залучення дітей до співпереживання з головними літературними героями твору; має недостатні уміння залучити дітей до обговорення переживань героїв твору;

низький рівень – має лише уявлення про провідний вид діяльності дітей молодшого шкільного віку, але не використовує його на практиці; не залучає дітей до співпереживання з головним героєм; не обговорює переживання головного літературного героя твору;

- здатність до самостійно-пошукової професійно-педагогічної комунікативної діяльності:

високий рівень – вміє вільно відобразити в уявних образах можливі варіанти розвитку конкретних життєвих ситуацій, подумки переміщуючись у часі і просторі; легко перетворює загальносуспільні речі в об'єкт естетичного сприймання;

середній рівень – вміє частково відобразити в уявних образах можливі варіанти розвитку конкретних життєвих ситуацій, зі складністю переміщуючись у часі і просторі; не достатньо володіє здібностями перетворення загальносуспільних речей у об'єкт естетичного сприймання;

низький рівень – велику складність викликають завдання відобразити в уявних образах можливі варіанти розвитку конкретних життєвих ситуацій, з великими труднощами переміщується подумки в просторово-часових координатах; фрагментарно і з великою складністю перетворює загальносуспільні речі у об'єкт естетичного сприймання.

Виявлення сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів відбулося за допомогою таких методів:

I. Для зняття даних за показниками когнітивного критерію:

- анкета на вивчення комунікативного мінімуму (Н.Снеткова);
- моделювання ситуацій.

II. Для отримання даних за показниками діяльнісного критерію:

- спостереження за професійною діяльністю майбутніх учителів на практиці;
- моделювання ситуацій;
- спостереження за діяльністю студентів на тренінгових та практичних заняттях;

• аналіз конспектів залікових уроків, проведених студентами на педагогічній практиці;

- діагностика міжособистісних відносин Т. Лірі.

III. Для здобуття даних за показниками мотиваційно-ціннісного критерію:

- моделювання ситуацій;
- спостереження за професійною діяльністю майбутніх учителів на практиці;
- методика виявлення та оцінки комунікативних і організаторських здібностей («Методика КОН-1»).

З метою проведення зрізу теоретико-практичного рівня сформованості

професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів було проведено дослідження першого показника **мотиваційно-ціннісного критерію** – *здатність до вільного використання професійно-педагогічної лексики відповідно до конкретної ситуації*. Для цього ми провели тестування на визначення рівня розвитку мовленням.

Тестування дало нам зріз знань рівня розвитку мовлення студентів III, IV курсу різних педагогічних спеціальностей.

Виявлення даних другого показника **мотиваційно-ціннісного критерію** – *володіння достатнім рівнем сформованості комунікативної компетентції* – відбулося шляхом бесіди зі студентами у ході тренінгових та практичних й індивідуальних занять щодо можливостей використання тренінгових засобів та технологій у навчанні школярів. Метою перевірки було з'ясування рівня обізнаності студентів у галузі комунікативних методик розвитку мовлення.

Ми вважаємо, що одним із перших показників сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього педагога є установка на використання комунікативних тренінгових технологій та методик, оскільки це один з нових підходів сучасної якісної освіти. Крім того, за словами В. Абрамяна, «психофізичний склад виховуваного нами студента – майбутнього вчителя – має бути сформований і на рівні свідомості, і на підсвідомому рівні з установкою на педагогічну діяльність, яку йому належить здійснювати» [1, 6].

Дані за першим показником **діяльнісного критерію** – *сформованість психолого-педагогічних умінь, необхідних для професійно-педагогічної діяльності* – здійснювалися способом моделювання ситуацій під час тренінгових занять, які містили варіанти відповідей.

Дані за другим показником **діяльнісного критерію** – *здатність до особистісно-оцінної діяльності застосування професійно-педагогічних тактик та методик* – знімалися за допомогою аналізу залікових переглянутих уроків під час навчально-педагогічної практики, моделювання ситуацій на тренінгових, практичних та індивідуальних заняттях. Зокрема, студентам було запропоновано такі завдання та ставились запитання типу:

1. Сформулюйте педагогічну мету.
2. Як би ви спланували заняття?
3. Які корективи ви б внесли у даний хід заняття? Чому?

Виявлення даних третього показника **діяльнісного критерію** – *діагностичні уміння щодо визначення ефективності впливу тих чи тих професійно-педагогічних комунікативних тактик та методик* – відбулося шляхом аналізу переглянутих залікових занять на практиці у школі. Метою перевірки було з'ясувати рівень сформованості вмінь діагностувати рівень мовленнєвого та загального розвитку дитини.

Здобуття даних за показниками **когнітивного критерію** – *здатність до проектування власної професійно-педагогічної діяльності; володіння достатнім рівнем сформованості рефлексивних умінь; здатність до самостійно-пошукової професійно-педагогічної комунікативної діяльності* відбувалось за допомогою проведення «Тренінгу комунікативності», «Тренінгу креативності», «Тренінгу особистісного зростання» та спостереження за професійною діяльністю майбутніх учителів на практиці. Було виявлено, що студенти не володіють методикою проведення тренінгів та елементів тренінгів під час уроків та позакласних заходів у школі, оскільки навчальними програмами не передбачене ознайомлення студентів з вищевказаним видом діяльності (ці питання виносяться у блок дисциплін за вибором студента, які вони не завжди обирають, оскільки вважають їх не потрібними для власного професійного розвитку; виносяться на самостійне опрацювання і не уточнюються на практичних та лабораторних заняттях під час вивчення різних спеціальних методик).

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, у ході науково-дослідної роботи з виявлення сучасного стану сформованості професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутніх учителів ми дійшли такого висновку: існує нагальна потреба у доповненні і змістового, і операційного компонентів діючих курсів, таких, як: загальна психологія, психологія дитяча, загальна педагогіка, дидактика, методики викладання та є необхідність розробки і впровадження у процес професійної підготовки майбутніх учителів спеціального

тренінгового курсу «Теорія і технологія формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього педагога», який створить необхідні умови для впровадження у практику сучасних шкіл тренінгові технології розвитку мовлення школярів та формування їх особистості в цілому. Педагогічна модель має передбачати доповнення змістового й операційного компоненту діючих курсів (загальна психологія, психологія дитяча, загальна педагогіка, дидактика, методики викладання). Найбільш оптимальним є впровадження спеціального тренінгового курсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Абрамян В.Ц. Театральна педагогіка : навч. посіб. / В.Ц. Абрамян. – К. : Лібра, 1996. – 224с.
2. Когут І.В. Теорія і технологія формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя: прогн. спецкурсу з практикумом / І.В. Когут. – К. : КУ імені Бориса Грінченка, 2014. – 35с.

Рецензент:

Шиян Н.І.- д. пед. н., проф.

Стаття надійшла до редакції 14.05.2015

КРИТЕРИИ СФОРМИРОВАННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Когут Ирина Викторовна

преподаватель кафедры общей, возрастной и педагогической психологии Института человека Киевский университет имени Бориса Гринченко, аспирант Полтавского национального педагогического университета имени В.Г. Короленко
i.kohut@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье исследована критериальная характеристика процесса формирования профессионально-педагогической коммуникативной компетентности будущего учителя. Предложенные критерии исследования, их показатели и уровни (высокий, средний, низкий). Охарактеризовано методику определения уровня сформированности профессионально-педагогической коммуникативной компетентности будущего учителя.

Ключевые слова: критерии; показатели; уровни; профессионально-педагогическая коммуникативная компетентность; будущий учитель.

CRITERIA OF FORMATION OF PROFESSIONAL PEDAGOGICAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Iryna V. Kohut

lecturer of General, Age and Pedagogical Psychology Department of Institute of Human Sciences Borys Grinchenko Kyiv University,

Ph.D. student of V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University

i.kohut@kubg.edu.ua

Abstract. The criteria for characterization of the process of formation of professional pedagogical communicative competence of future teachers are looked through in the article. It is given criteria, their indicators and levels (high, medium, low). It is characterized the methodology of determining the level of formation of professional pedagogical communicative competence of future teachers.

Keywords: criteria; indicators; levels; professional and pedagogical communicative competence; future teachers.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Abramian V.Ts. Pedagogy of the Theatre: textbook / V.Ts. Abramian. – K. : Libra, 1996. – 224 p. (in Ukrainian)
2. Kohut I.V. Theory and Technology of Forming of Professional-Pedagogical Communicative Competence of Future Teacher: program of special course / I.V. Kohut. – K.: Borys Grinchenko Kyiv University, 2014. – 35 p. (in Ukrainian)